

на іміджі працівників органів досудового слідства МВС України, повазі до їх роботи з боку населення.

Список літератури: 1. Соболев В. О., Попова Г. В., Болотова В. О., Московець В. І. Міліція і населення – партнери / За заг. ред. проф. Ярмиша О. Н. Х., 2000. 2. Програма реформування освітянської діяльності МВС України: Затверджена Наказом МВС України № 1213 від 20 жовтня 2003 року. 3. Коляда П. В Проблеми досудового слідства у кримінальному процесі. К., 2001. 4. Яцуба В. Г. Кадрове забезпечення державного управління (організаційно-правовий аспект): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01, К., 1999. 5. Крушельницька О. В. Мельничук Д. П. Управління персоналом: Навч. посіб., К., 2003. 6. Малиновський В. Я. Державне управління: Навч. посіб., Луцьк, 2000. 7. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: Підручник / За ред. Ю. Ф. Кравченка. К., 1999. 8. Управление персоналом: Энциклопедический словарь / Под ред. А. Я. Кибанова. М., 1998. 9. Туманов Г. А. Кадры в системе управления в органах внутренних дел. М., 1974. 10. Матюхіна Н. П. Управління персоналом органів внутрішніх справ України: організаційно-правові засади: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Х., 2002. 11. Про затвердження Програми кадрового забезпечення державної служби та програми роботи з керівниками державних підприємств, установ і організацій: Указ Президента України № 1035/95 від 10 листопада 1995 року // Офіційний вісник України. 1995. № 43. 12. Комплексна програма кадрової політики в органах та підрозділах внутрішніх справ та забезпечення законності і дисципліни на 2001–2005 роки: Затверджена наказом МВС України № 515 від 30 червня 2001 року.

Надійшла до редколегії 04.03.08

П. О. Ізуйта

ПРАВО НА ОХОРОНУ ПРАЦІ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА ПРАЦЮ ТА ОДНЕ З НЕВІД'ЄМНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Право на охорону праці є складовою основних прав кожного працівника. Значення та важливість прав працівників обумовлюються тим, що ці права нерозривно пов'язані зі свободами людини і громадянина та історично закріплювались в міжнародно-правових договорах та конституціях усіх держав світу. Крім того, права працівників є рівними у виборі професії та роду трудової діяльності.

Основоположний принцип рівності усіх прав людини і громадянина закріплений у ст. 1 Загальної декларації прав людини ООН 1948 року, де проголошено, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах» [2]. Дане положення знайшло своє відображення у ст. 21 Конституції України [1], яка наголошує на рівності всіх людей у своїй гідності та правах. Право на працю закріплено в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права. Зокрема, відповідно до п. 1 ст. 6 «держави, які беруть участь у даному пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини на можливість заробляти собі на життя працюю, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і здійснить належні кроки до забезпечення цього права» [3].

Крім вище названих чимало міжнародно-правових документів (конвенцій і рекомендацій) в галузі забезпечення права людини на працю було прийнято спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй – Міжнародною Організацією Праці. Забезпеченню рівності можливостей у реалізації права людини на працю також сприяє Конвенція № 111 «Про дискримінацію в галузі праці і занять» [4], прийнята на 42-й сесії Генеральної конференції Міжнародної Організації Праці у 1958 р. Відповідно до ст. 1 Конвенції під дискримінацією, проти якої повинні виступати держави – члени Міжнародної Організації Праці, розуміється всяке розрізнення, чи недопущення або перевага, проведена за ознакою раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних переконань, іноземного походження або соціального походження, що призводить до знищення або порушення рівності можливостей звертання чи обходження в галузі праці і занять.

Розкриваючи сутність права на охорону праці у контексті основних прав і свобод людини і громадянина, треба звернутися до загальнотеоретичного поняття останніх. Поняття змісту та природи прав людини свого часу були досить детально розглянуті багатьма науковцями. Так, досить чітко розкриває зміст прав людини і громадянина та проводить між ними розмежування С. С. Алексєєв. Він наголошує, що «права людини – це природні можливості індивіда, що забезпечують його життя, людську гідність і свободу діяльності у всіх сферах громадського життя. Поряд з категорією «права» вживається термін «свободи»: свобода совісті, свобода віросповідання, свобода думки і слова тощо. За змістом та складом ці категорії можна вважати рівними» [6, с. 417]. В. М. Корельський і В. Д. Перевалов стверджують, що «права людини мають природне походження і є невід'ємним від індивіда, існують незалежно від закріплення в законодавчих актах держави, є об'єктом міжнародно-правового регулювання і захисту. У випадку закріплення прав людини в законодавчих актах конкретної держави, вони стають і правами громадянина даної держави» [7, с. 498]. П. М. Рабінович та М. І. Хавронюк визначають права людини як певні можливості, що є необхідним для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей. Відтак, за думкою вчених, права – це певні свободи людини, тобто її спроможність діяти певним чином або ж утримуватися від певних учинків, аби забезпечити собі (або своїй сім'ї) належне існування, розвиток, задоволення тих потреб, що сформувалися [8, с. 5]. «Людина, за своєю природою, соціальним призначенням і станом не може існувати і розвиватися без задоволення своїх потреб, без володіння певним

набором матеріальних та духовних благ. Для задоволення цих потреб, для досягнення означених благ і потрібні людини права і свободи», – стверджують В. А. Іваненко та В. С. Іваненко [9, с. 21]. Г. Н. Манов стверджує, що «права людини як певні необхідні мінімальні умови нормальної життєдіяльності виникли ще в первісному суспільстві. Ці вимоги спиралися на вироблені практикою звичаї, традиції, ритуали. Тоді ще була відсутньою диференціація прав і обов'язків, і чинні норми сприймалися як правила, рівні для всіх та необхідні для організації людського суспільства» [10, с. 219].

Якщо розглядати права людини і права громадянина з філософської точки зору, можна сміливо говорити, що вони співвідносяться як ціле і частина. «Частина існує і проявляє себе в межах єдиного цілого» [11, с. 405].

Отже, на нашу думку, основні риси прав людини і громадянина такі: 1) вони є природними і невід'ємними, надані їй від народження, визнаються найвищою цінністю і не мають вичерпного характеру; 2) вони є можливостями людини щодо задоволення власних потреб та інтересів; 3) вони мають бути загальними і рівними для кожного; 4) вони повинні визнаватися та гарантуватися державою. Тобто права і свободи людини – це система природних невідчужуваних від особи можливостей, як для задоволення своїх життєво необхідних потреб та інтересів, так і для духовного зростання. У свою чергу, права і свободи громадянина – це система об'єктивно закріплених у національному законодавстві природних невідчужуваних від особи можливостей, що є необхідним їй для нормальної життєдіяльності та розвитку.

Права і свободи, залежно від реалізації у суспільному житті, традиційно поділяються в науці на три групи: а) особисті (громадянські); б) політичні; в) економічні, соціальні й культурні. Дана класифікація допомагає з'ясуванню відносної цілісності прав і свобод кожної групи. У Конституції України такий поділ на групи прямо не робиться, хоча у викладі помітною є згрупованість прав за означеними підставами. Дана класифікація є достатньою мірою умовною, оскільки окремі права за своїм характером можуть бути віднесені до різних груп. В. С. Нерсесянц має рацію, зазначаючи, що «не завжди під час класифікації прав те чи інше право може бути чітко віднесеним саме до даної категорії прав. Будь-який поділ прав на категорії є певною мірою умовним». Говорячи про класифікацію прав, вчений вказує лише на громадянські, політичні, соціальні та економічні права [12, с. 232–233]. Інший дослідник, В. К. Бабаєв, налічує ще менше груп прав людини і громадянина: особисті, політичні, соціально-економічні [13, с. 174–175]. В. М. Корельський та В. Д. Перевалов роблять висновок, що права людини і громадянина поділяються на: громадян-

ські (особисті), економічні, політичні, соціальні, культурні, економічні, політичні, соціальні, культурні, екологічні та інформаційні [7, с. 499]. О. В. Петришин виокремлює фізичні, особисті, політичні, економічні, гуманітарні права та права на соціальний захист [14, с. 143]. І. Ф. Надольний говорить про конституційні та галузеві права [15, с. 130]. А. Д. Воеводін виділяє основоположні, матеріальні та процесуальні права і свободи [16, с. 140].

На нашу думку, можна стверджувати, що право на працю, на відпочинок, на соціальне забезпечення, на житло, на охорону здоров'я, на заборону примусової праці, на належні, безпечні і здорові умови праці відноситься до групи економічних, соціальних і культурних прав людини і громадянина.

Відповідно до Конституції України [1] право на працю, закріплене у розділі II, відноситься до основних невід'ємних прав людини і громадянина, що закріплюються в Основному Законі майже кожної правової демократичної держави. О. І. Процевський слушно зауважує, що «право на працю – це природне і невід'ємне право людини, яке виявляє її особисті можливості, здібності до праці» [17, с. 101]. Право на працю передусім пов'язане із правом на життя і правом людини на самореалізацію. Працюючи задля задоволення власних потреб та інтересів, людина вступає в зв'язки та взаємовідносини з іншими людьми. Людина не може жити без їжі, одягу, домівки. Усі ці предмети вона отримує як результат праці, і так відбувається з тих часів, коли люди ще не були організовані в державу, яка мала б надавати їм право на працю. Є. А. Лукашева з цього приводу висловлюється таким чином: «Такі права, як право на життя і право на працю, є необхідними умовами життєдіяльності людини в цивілізованому суспільстві і мають бути визнані та охоронювані державою» [18, с. 12].

Право на працю знайшло своє закріплення в тому чи іншому формулюванні у конституціях таких держав як: Франція, Італія, Іспанія, Португалія, Греція, Японія, Фінляндія, Люксембург та ін. На думку, М. М. Пуряя, [19, с. 16] з огляду на рівень і ступінь закріплення права на працю всі ці конституції можна поділити на три категорії: 1) що включають як саме поняття цього права, так і визначені гарантії його реалізації; 2) що тільки визначають право на працю; 3) що не містять поняття права на працю. Отже, на конституційному рівні право на працю в окремих державах не одержало свого розкриття, насамперед у плані забезпечення його гарантіями реалізації й охорони. Найбільш повну регламентацію право на працю одержало в конституціях Франції (1958 р.), Італії (1947 р.), Португалії (1976 р.), Іспанії (1978 р.).

«Право на працю може включати тільки такі складові, що характеризують саму працю», – зауважує О. І. Процевський

[17, с. 102]. Сучасне розуміння права на працю як одного з найважливіших прав людини та право на охорону праці як невід'ємної складової права на працю міститься й у міжнародно-правових документах. Ст. 23 Загальної декларації прав людини [2] закріплює право кожної людини на працю, вільний вибір роботи, справедливі і сприятливі умови праці та захист від безробіття. Без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю. При цьому оплата праці повинна бути справедливою задовільною винагородою, яка б забезпечувала гідне людини існування для неї самої та її родини та за необхідності повинна доповнюватися іншими засобами соціального забезпечення. Право кожної людини на можливість заробити собі на життя працюю, яку вона вільно обирає, закріплено Європейською соціальною хартією від 18 жовтня 1961 р., яку було укладено між країнами – членами Ради Європи. Всі працівники мають право на справедливі умови праці та на безпечні та здорові умови праці, – наголошують п. 2 та 3 Хартії відповідно [5]. Конституція України [1] у ч. 4 ст. 43 закріпила право на належні, безпечні та здорові умови праці та на заробітну плату не нижчу, ніж визначена законом. У ч. 7 ст. 43 закріплено право на своєчасне отримання винагороди за працю. Зведення цих прав до рангу конституційних набуває першорядне значення для правового регулювання суспільних відносин в сфері праці.

Право на охорону праці передусім повинно бути одним із основних напрямів діяльності держави в сфері забезпечення конституційного права на працю. Розглядаючи елементи (напрями) державної діяльності в особі її органів та посадових осіб з приводу забезпечення та гарантування конституційного права кожного громадянина на належні, безпечні та здорові умови праці, а також на захист праці жінок, неповнолітніх та обмежено працездатних осіб, що передбачено статтею 43 Основного Закону України [1], розглянемо принципи державної політики, які свого часу були розширені та законодавчо закріплені в Законі України «Про охорону праці».

Одним із пріоритетних напрямів державної діяльності є охорона здоров'я громадян. Держава використовує світовий досвід організації роботи зі зміцнення умов та безпеки праці, вдосконалює національну нормативну базу з питань охорони праці. На «Тижні охорони праці», що пройшов з 24 по 30 квітня 2006 року наголошувалось, що політика будь-якої держави в галузі безпеки та охорони праці повинна ґрунтуватися за принципом пріоритетності життя людини перед результатами виробництва. Але на практиці іноді ситуація складається зовсім інша, і виробництво не настільки досконале, аби працівник не платив йому найціннішим – своїм

здоров'ям, а то й життям [20, с. 3]. Державна політика в сфері охорони праці відповідно до статті 4 Закону України «Про охорону праці», базується на десяти принципах, які, безумовно, знайшли своє закріплення у даному законі та інших нормативно-правових та підзаконних актах. По-перше, принципі *пріоритетності життя і здоров'я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці*. Це є закріплене та розширене законодавцем відображення конституційного принципу визнання державою як найвищої соціальної цінності в Україні людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності та безпеки, що передбачено ст. 3 та положення ч. 4 ст. 43 Основного Закону [1] про право кожного працівника на належні, безпечні та здорові умови праці. Дані положення є основоположними і такими, що закріплені в численних міжнародних договорах та угодах.

Наступним принципом є *підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництв, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці*. Забезпечення здорових та безпечних умов праці є неможливим без закріпленого на законодавчому рівні механізму створення й постійного підвищення рівня безпеки на кожному підприємстві, в установі чи організації та контролю як з боку відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування, так і з боку власника або уповноваженого ним органу чи створюваних ними на виробництві служб з управління охороною праці. Крім того, держава повинна постійно підтримувати фінансування та сприяти розвитку і вдосконаленню існуючої системи охорони праці, що і зумовило закріплення цих напрямів роботи в одному з принципів державної політики в сфері охорони праці. Принцип *комплексного розв'язання завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм з цього питання та, з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень у галузі науки і техніки та охорони довкілля*. Охорона праці на підприємствах, в установах та організаціях є визначальним напрямом державної політики, що потребує максимальної концентрації та консолідації зусиль з боку усіх органів державної влади та місцевого самоврядування. Питання, що потребують вирішення взагалі та такі, що виникають у кожному окремому випадку зокрема, слід вирішувати не одноосібно, а шляхом розробки єдиної стратегії з урахуванням пріоритетних напрямів розвитку держави та суспільства, поставлення чіткої мети та завдань і вирішення їх на всіх рівнях, тобто кожною посадовою особою, роботодавцем та усіма працівниками. Саме з цією метою держава бере за основу

розробку національних, міжнаціональних, галузевих, регіональних програм та враховує усі напрями своєї діяльності, внутрішньої та зовнішньої взаємодії країни і забезпечує зміцнення свого авторитету на міжнародній арені. Ще одним принципом державної політики в сфері охорони праці є *соціальний захист працівників та повне відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань*. Закріплення та неухильне дотримання цього принципу є особливо важливим для України, оскільки за часів проголошення своєї незалежності вона взяла курс на створення правової, соціальної, демократичної держави. Неможливо бути державою з таким статусом, якщо не буде створений та забезпечений достатній рівень соціального захисту кожної людини. Далі – *встановлення єдиних вимог щодо охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності*. Принцип рівності має не аби яке значення, оскільки він є найголовнішим і знайшов закріплення у численних міжнародних договорах та угодах, які було ратифіковано Україною. Таким чином, для всіх громадян та осіб без громадянства, що працюють на різноманітних підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності та незалежно від роду діяльності передбачені єдині вимоги з охорони праці, нормативні акти, що забезпечують їх виконання та встановлюють відповідальність за порушення.

Принцип *адаптації трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану* є проявом та закріпленням принципу гуманізму. Кожна людина повинна працювати в таких умовах, які не тільки не загрожують її здоров'ю та психологічному розвитку особистості, але й навпаки – сприяють їх підвищенню. Саме з цією метою у виробництвах запроваджуються нові технології, відбувається автоматизація процесів, заміна функцій роботи людей можливостями виконання такої роботи машинами та механізмами, створюється відповідна гігієна та санітарія, відбувається підбір персоналу і трудового колективу, розробляються позмінні обов'язки.

Наступним принципом є *використання економічних методів управління охороною праці, участі держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці, залучення добровільних внесків та інших надходжень на ці цілі, отримання яких не суперечить законодавству*. На сучасному етапі розвитку економіки та набуття статусу країни з ринковою економікою даному принципу повинна приділятися певна увага. Дослідження в сфері виробничого травматизму та промислової безпеки дозволяють зробити висновок про недостатнє державне та регіональне фінансування заходів з охорони здоров'я та праці громадян.

У цей час в Україні, крім Конституції України, діє ряд законів, які гарантують реальність прав у різних сферах спільного життя, в тому числі й у соціальній сфері – захист прав споживачів, охорона праці тощо. Крім того, гарантії прав працівників на охорону праці містяться у численних міжнародних договорах та угодах, які ратифіковані у встановленому законодавством порядку та згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Отже, право на охорону праці є однією з невід'ємних складових права на працю. Забезпечення та гарантування цього права полягає у дотриманні вимог численних міжнародно-правових договорів та угод з метою створення належних, безпечних та здорових умов праці на виробництві і недопущення будь-якої дискримінації в сфері охорони праці.

Список літератури: 1. Конституція України // ВВР України. 1996. № 30. 2 Загальна декларація прав людини ООН 1948 р. // Всеобщая декларация прав человека // Международные акты о правах человека. Сборник документов. М., 1998. 3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. / Ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73 р. 4. Конвенція № 111 «Про дискримінацію в галузі праці і занять», прийнята на 42-й сесії Генеральної конференції МОП 25.06.1958 р. // «Международная защита прав и свобод человека» Москва., 1990 г. 5. Європейська соціальна хартія від 18 жовтня 1961 року. // Збірка договорів Ради Європи, К., 2000. 6. Теория государства и права. Учебник для юридических вузов и факультетов / Кол. авторов под ред. С. С. Алексеева, М., 1998. 7. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В. М. Корельского и В. Д. Первалова. М., 1998. 8. Рабінович П. М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина: Навч. посіб. К., 2004. 9. Іваненко В. А., Іваненко В. С. Социальные права человека и социальные обязанности государства: международные и конституционные правовые аспекты. СПб., 2003. 10. Теория государства и права / Под ред. Г. Н. Манова. М., 1996. 11. Философия: Учебник. М., 2001. 11. Проблемы общей теории права и государства / Под общ. ред. В. С. Нерсесянца. М., 1999. 12. Теория государства и права / Под ред. В. К. Бабаева. М., 2002. 13. Загальна теорія держави і права / За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Каченка, О. В. Петришина. Х., 2002. 14. Конституція України – основний закон суспільства і держави і громадянина В Україні: Науково-метод. рекомендації. / І. Ф. Надольний, Т. О. Мандебура. К., 1997. 15. Юридические гарантии конституционных прав и свобод личности в социалистическом обществе / Под ред. Л. Д. Воеводина. М., 1987. 16. Процевський О. Новий зміст права на працю – основа реформування трудового законодавства України // Право України. 1999. №6. 17. Лукашева Е. А. Права человека: Ученик. М., 2000. 18. Пурей М. М. «Право на працю в Україні в умовах ринкової економіки». Дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. Х., 2002. 19. Макаренко Г. Право на працю: конституційні гарантії та реалії // Юридичний вісник України. № 17. 2006.

Надійшла до редколегії 03.03.08